

Gabriel, Jiří

J.L. Fischer v letech 1945-1948

Studia philosophica. 2012, vol. 59, iss. 2, pp. [63]-80

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125475>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ GABRIEL

J. L. FISCHER V LETECH 1945–1948*

Jako před válkou měl Fischer i po válce „své“ noviny, jejichž prostřednictvím se vyslovoval alespoň k některým záležitostem, jež považoval za hodné pozornosti širší veřejnosti. V období mezi listopadem 1945 a srpnem 1948 to byly brněnské **Svobodné noviny**, deník navazující na předválečné *Lidové noviny*. Z 29 příspěvků, které v nich v tom čase uveřejnil (byly otiskovány na 1., případně 1. a 2. straně), třináct věnoval *školské problematice*, což znovu dokládá, jak jí byl tehdy zaujatý.¹ Většinou v nich jde o otázky, o nichž – třeba v obecnější poloze – psal ve svých univerzitních proslovech (publikovaných v brožůře *Na cestu*) nebo časopiseckých statích (přetištěných později ve sborníku *Pedagogické stati*): o uvažované reformě českého školství a o vzdělávání nových učitelů. Tak i ve *Svobodných novinách* koncepci školské reformy, spojované s ideou „jednotné školy“, vytykal, že se soustřeďuje na extenzivní stránku školního vzdělávání, na celkový vzdělanostní průměr školáků a studentů, bez dostatečného zřetele k zajištění jeho stránky intenzivní, tj. podmínek pro zachycení a pěstování nadprůměrných studijních talentů; zdůrazňoval tedy nutnost respektovat zásadu výběrovosti. První Fischerův příspěvek-sloupek ve *Svobodných novinách* (jediný z roku 1945) má stejný titulek jako jedna jeho stať v *Pedagogických studiích*: Otázka elit. Samu myšlenku jednotné školy neodmítal, jen tu „jednotnost“ považoval za záležitost celkového ducha české školy, kulturních hodnot, k nimž se ve svém vzdělávacím a výchovném působení hlásí. Chápaje školu, mateřskou počínaje, jako ústav „obrábějící lidskou duši“,

* Text vznikl v rámci grantového projektu GA ČR Česká filozofie 1945–1948 (GAP401/11/0053). Je druhou částí stejnojmenného článku z 1. čísla *Studia philosophica* 59, 2012, s. 71–85.

¹ Výčet Fischerových novinových příspěvků je obsažen v Bibliografickém přehledu prací J. L. Fischera, který Jarmila Fischerová otiskla ve sborníku *J. L. Fischer. Osobnost, dílo, myšlenky*, Olomouc: Univerzita Palackého 1990, s. 103–116.

v několika příspěvcích vyzdvihuje náročnost a zodpovědnost učitelského povolání (např. *Chvála vychovatelství*); proto podporoval požadavek vysokoškolského vzdělávání *všech* učitelů (a také adekvátní ohodnocení jejich společenského významu). Zamýšlel se nad statutem nově zakládaných pedagogických fakult, nad jejich vztahem k fakultám filosofickým a přírodovědeckým. Znepokojovalo jej, že silně převažující zájem maturantů o studium na (přeplňovaných) fakultách „vědeckých“ (dokládány statistickými údaji), povede k nedostatku dobře připravených učitelů zvláště na školách I. stupně (většina z mála studentů pedagogických fakult chce učit na školách II. stupně); upozorňoval, že tím dochází k újmě celého národa, protože i mateřská a obecná škola mají značný vliv na osobnostní vývoj člověka.²

Druhou řadu Fischerových příspěvků ve *Svobodných novinách* představují jeho *politické komentáře*, resp. příležitostná *politická zamyšlení*. Z roku 1946 je těch příspěvků šest. Čtyři z nich lze číst jako pokračování Fischerova *Dne po válce*.³ Prvnímu (z 26. dubna) dal titul *Rok obnovy*: všimá si v něm, jak se „v čase přechodu od okupace do stavu svobody“ odstraňují materiální i morální stopy války, prosazuje spořádanější pracovní program, stabilizuje správa země (vymezením kompetencí státních i samosprávných orgánů), obnovuje společenský kulturní život (zaznamenává „až nezřízené zakládání nejmožnějších i nejnemožnějších institucí, spolků, organizací...“), diskutuje o výkladu různých demokratických principů a zásad... A s uspokojením konstatuje, že se celý ten vývoj – i při uskutečňování pronikavých (socializačních) zásahů do společenské struktury – ubírá („přes všechny výstřelky, jichž nebylo málo“) převážně klidnou cestou, bez sociálních otřesů, ovšem za permanentního zápasu politických stran o politickou iniciativu. Komentáře *Po volbách* (30. 5.) a *Před novou vládou* (23. 6.) se vztahují k dubnovým parlamentním volbám, k nejvýznamnější politické události roku. Volební vítězství KSČ bral nejen jako výsledek její politické aktivity, ale i jako „svědectví, že politický program jí hlásaný i uskutečňovaný se opírá o souhlas širší, než její odpůrci byli ochotni předpokládat“.⁴ Soudil však, že silnější zastoupení dalších stran přejících socialismu – národních socialistů a sociálních demokratů – v parlamentu a vládě by přispělo k všestrannějšímu a důslednějšímu respektování demokratických principů

² O slavnostním shromáždění olomoucké akademické obce dne 21. 1. 1947, kterého se zúčastnil i prezident Beneš a ministr školství Zdeněk Nejedlý, psal Fischer ve *Svobodných novinách*, ale jeho uvítací projev *Rektor Palackého univerzity panu prezidentovi* vyšel (téhož dne) v olomouckém národně socialistickém deníku *Vlné slovo*.

³ Tyto příspěvky se svou látkou (jejím zaměřením k parlamentním volbám 1946) částečně překrývají s dodatky v brožuře *Den po válce*.

⁴ Po volbách, *Svobodné noviny* 30. 5. 1946, s. 2. – Je třeba říci, že ani J. L. Fischer nic neřikal o tom, jestli by měl „československý socialismus“ být svůj (ve srovnání se sovětským) také v rozsahu socializace výrobních prostředků (např. zemědělské půdy).

v zemi, tj. podle Fischera druhé, stále jim připomínané podmínky politicky a eticky přijatelného naplňování socializačního programu. (Měl za to, že neurčitost sociálního programu těchto stran vedla část voličů nakloněných „socialismu“ k podpoře komunistů.) Doporučoval, aby se členy nové vlády staly i některé nové osobnosti (a to nejen z řad politické emigrace), schopné kvalifikovaně řídit činnost dílčích rezortů; k fungování rezortů hospodářských dodával, že „rekonstrukce hospodářská stojí nebo padá s plánovacím ústředím“.

V komentáři *Černá stránka bilance* (z 31. 12.) ústí Fischerova kritika chování politických stran v předvolebním období v tezi, že „nedojde k ozdravení naší demokracie, dokud všem stranám bez rozdílu příkaz občanské kázně nebude vyšší než příkaz kázně stranické“. Z roku 1946 je rovněž článek s titulkem tehdy v tisku často probíraného tématu *Západ či Východ? V zamyšlení nad tezí, že ČSR by měla být „mostem mezi Západem a Východem“*, má za to, že současná evropská politika republiky má usilovat především o to, aby jednak „trvání státu bylo co nejvíce zabezpečeno“ a aby byl budován jako stát demokratický a socialistický. „Není nejmenších pochyb o tom, že jsme rostli pod západním kulturním nebem a že jsme odtud přijímali řadu podnětů politických, i když jsme je shodně se svým prostředím různě přetvářeli. Vyplynul odtud jakýsi typ demokracie, který se všemi svými nedostatky i přednostmi vyrůstá z našeho prostředí a který proto není možno ani sebevětším nátlakem zvrátit, nýbrž jen obměnit tak, jak to odpovídá jeho bytostné struktuře.“⁵ Ve vztahu k Západu a Východu (při případných volbách mezi nimi) bychom neměli přehlížet „ani jeho jádro“, ale ani to, že „sovětský politický systém je nám v mnohém ohledu cizí, protože se svým duchem nemálo liší od naší domácí i politické tradice“. A protože Fischer pochybuje, že „bychom pro tento [naš] typ demokracie našli obdobu na Západě či na Východě, i když působily vlivy z obou těchto stran“, je jeho závěr jednoznačný: Československo má být svébytným státním útvarem v souladu se svým vlastním pojetím jak demokracie, tak socialismu, resp. demokratického socialismu či socialistické demokracie. – Před vánocemi 1946 uspořádaly Svobodné noviny anketu „*kniha roku*“. Mezi odpověďmi oslovených osobností (8. 12.) čteme i Fischerovu: „Při-

⁵ Západ či Východ? *Svobodné noviny* 1. 10. 1946. – Je zřejmé, že v roce 1946 Fischer nepředpokládal, že by se – po necelých dvou letech – mohl výrazně změnit charakter československé demokracie, zvané pak „lidová“. – K výrazu „lidová demokracie“ se Fischer (asi) poprvé vyjadřuje ve *Dni po válce*, s. 20 (v pasáži z ledna 1946). Soudí, že tento pleonasmus je příznačný pro danou dobu: „Říká se jím bezděky, že anonymní ‚lid‘ se stává majestátem, před nímž se vše a každý musí sklonit. Nuže mám své velké pochyby o tom, byl-li lid, před nímž se také vskutku kdekdo skláněl, vlády nevyjímajíc, lidem opravdu vzorným. [...] Je důstojnější skutečných demokratů, aby místo modloslužby lidu připomínali, že demokracie zná jen tolik práv, kolik povinností.“

znávám se, že jsem pro úřední zaneprázdnění nejrůznějšího druhu neměl valně času k četbě, kromě prací seminárních, dizertačních a habilitačních a kromě nejnezbytnější přípravy na svá čtení. Považujte i toto za dobový dokument. Aby však moje odpověď nevyzněla tak docela naprázdno, chtěl bych jen ještě říci, že jsem s velkým zájmem četl knihu Ferdinanda Herčíka *Život na ruby*.“

V roce 1947 je (z „druhé řady“) první příspěvek *Československo viděno z ciziny*⁶ Fischerovým ohlasek na (nepodepsaný) článek v belgickém týdeníku *De Spectator*, jehož autor soudí, že poválečný vývoj Československa mívající ke „vzornému spojení demokracie a socialismu“ není výsledkem zamýšlené syntézy, nýbrž střetu dvou mocenských skupin, z nichž jedna sleduje jen uskutečnění socialismu a druhá jen uchování demokracie a svobody. Fischer uznává, že takové skupiny tu jsou, ale předpokládá, že „je zde i nemalá řada těch, kteří vědomě a záměrně směřují k uskutečnění své syntézy socialismu a demokracie, kterou tu autor článku v belgickém časopise postrádal“. Komentářem *Rozdvojený svět* (25. 7.) zase Fischer reagoval na dobovou diskusi o československém odmítnutí účasti na Marshallově programu obnovy evropského hospodářství (resp. americké hospodářské pomoci poválečné Evropě). Podle něho v době, kdy se Evropa (a ostatně téměř celý svět) stále zřetelněji štěpí na dvě poloviny, by se takový program měl realizovat pod patronací OSN, na její půdě a jejími prostředky, už proto, aby bylo zřejmější, že účastnické státy (zvláště z „východního bloku“) budou mít dostačující záruku, že přitom nebudou vystaveny jednostrannému americkému nátlaku, „jímž by byla dotčena jejich politická a hospodářská struktura“. ⁷ – Fischerovy komentáře ve *Svobodných novinách* z posledního čtvrtletí roku 1947 odrážejí autorovu obavu z důsledků prohlubující se politické krize v zemi: odtud i jeho stále naléhavější apel na české politiky, aby místo prosazování svých stranických zájmů, stranické nevráživosti a nedůtklivosti usilovali o loajální spolupráci při věcném řešení zásadních státních záležitostí a společenských problémů. V článku *Po krizi?* (23. 9., s příznačným otazníkem v jeho titulku) si všímá, jak k přerůstání politického napětí v krizi přispěl spor o způsob pomoci zemědělcům po kalamitě zaviněné katastrofálním suchem. ⁸ Za nejvlastnější příčinu krize

⁶ *Svobodné noviny* 21. 5. 1947.

⁷ Fischer zaznamenává, že Marshallově plánu předcházely velké úvěry Spojených států poskytnuté Řecku a Turecku, s otevřeným přiznáním, že jsou určeny pro vojenské účely. Fischer připouštěl, že Marshallův plán je veden i opravdovou snahou pomoci válkou postižené Evropě – dodává, že její hospodářský rozvoj je v souladu i s americkými zájmy.

⁸ Sem spadají bouřlivé politické diskuse o komunistickou stranou navrhované „milionářské dávce“ (zdanění majetku asi 35 tisíc občanů); komunisté se postarali o to, že heslo „ať platí bohatí“ podpořily nejen odbory, ale i sjezd moravských partyzánů, žádající navíc i novou „očistu“ stran a organizací Národní fronty.

však tu Fischer označuje sílící nedůvěru mezi stranami, zejména mezi komunisty – považujícími se za jediné opravdové stoupence ideje budování socialistického Československa⁹ – a dalšími stranami. Ani v článku *Pro vnitřní klid* (21. 10.) se Fischer nevyhnul kritickým poznámkám k politické praxi KSČ, nicméně tu část odpovědnosti za vznik politického napětí přisoudil dalším stranám, zejména národním socialistům: „Skutečně se začaly projevovat tendence, které by věc socialismu obětovaly domnělé demokracii... Nechci rozhodovat, která z obou stran, stojících u nás tak bojovně proti sobě, má větší podíl viny na tom, že po více než dvou letech trvání republiky její stav je horší, místo aby se konsolidoval.“¹⁰ Přispívat k tomu, aby se KSČ „mohla zbavit dojmu, že ji ostatní strany ženou do izolace“, měla podle Fischera především sociální demokracie. Podrobněji se o tom rozepsal v článku [XXI.] *Sjezd sociálních demokratů* (14. 11.).¹¹ Do řady Fischerových příspěvků majících přispět k uklidnění politické situace patří i jeho vánoční epištola o potřebě důvěry *Pokoj lidem dobré vůle* (z 25. 12.).¹² – V roce 1947 napsal J. L. Fischer pro *Svobodné noviny* ještě dvě kurzívky intimnějšího ladění: *Hlad, květy a mír* (7. 5.) je vzpomínkou na 7. květen 1945, den osvobození Holandska, které ho zastihlo v Amsteroda-

⁹ V článku *Po krizi?* Fischer napsal, že „kdokoli rozumný si přečte suché číslice publikované ústavem pro zkoumání veřejného mínění ve věci znárodnovacích dekretů, bude mu jasno, že toto znárodnění přijaly nejméně dvě třetiny národa za své, takže jakýkoli boj proti němu by byl předem odsouzený k neúspěchu“. Měl totiž za to, že „by bylo mnohem méně nervozity v našem politickém životě, kdyby si tuto skutečnost uvědomili komunisté“.

¹⁰ „Vím, že se s oblibou svaluje všechna vina na stranu komunistickou. Myslím však, že ne zcela právem. I když od samého počátku existovalo v komunistické straně radikální křídlo. I když pro ni samu nebylo nikterak lehké ze strany revoluční stát se stranou konstruktivní, na dobré vůli jejím vedoucím činitelům nechybělo a nechybí ani dnešnímu ministerskému předsedovi a předsedovi strany. Souhlasím s tím, že komunistická strana nepřestávala hřešit proti dobrým mravům parlamentarismu a demokracie. Souhlasím ještě živěji s tím, že každé její opominutí v tomto směru se mělo a má vytykat v zájmu politické slušnosti. Nemohu však souhlasit s tím, aby se tato kritika sama prohřešovala proti příkazu slušnosti, a to se dělo a děje s rostoucí důsledností...“

¹¹ Sjezd se konal v Brně 14. listopadu. J. L. Fischer si byl vědom existence „levého a pravého křídla“ v sociální demokracii. Vítal ochotu sociálních demokratů spolupracovat na socializačním programu s KSČ (i když to bývá velmi obtížné, protože „revoluční dynamičnost KSČ je kdykoli ochotna s lehkým svědomím se přenést přes dobré mravy“). Soudil, že v zájmu SD i celého státu je, aby zůstala světytnou stranou, což je ale možné jen za předpokladu, že stále „stejně rozhodně bude ostříhat zásady politické demokracie“ (s. 1).

¹² „Nedůvěřují si velké státy navzájem, nedůvěřují velké malým a malé velkým. Každý všude a vždy věří jen zlou vůli a vůči všem a všemu je v trvalém bojovém střehu. Stejný obraz jako ve velkém naskytá se i v malém. Jedna politická strana nedůvěřuje druhé a nedůvěřují si ani v rámci jednotlivých stran mnozí navzájem. Nedůvěřují Češi Slovákům a Slováci Čechům, nedůvěřují politické lidem kulturním a lidé kulturní politikům. Než i to je příliš všeobecně řečeno. Nedůvěřují si ani lidé kulturní navzájem a v tom je, myslím, vrchol dnešní krize důvěry.“

mu, a zároveň poděkováním přátelské zemi a jejím lidem za azyl v letech druhé světové války. Druhá kurzívka *Třeboni, sbohem* (24. 8.) je téměř básnickou výpovědí o Fischerově vztahu k „městu a kraji svého mládí“, plná melancholie ze vzpomínek na lidi živé i mrtvé, z kamenných kulis města i z jeho kraje rybníků i lesů. – V roce 1948 Fischer seznam svých příspěvků ve *Svobodných novinách* rozšířil už pouze o dva: *Novoroční přání* (z 1. 1.) lze číst i jako pokračování vánoční epištoly Pokoj lidem dobré vůle. První Fischerovo přání, jak říká „zbožné“, se týká povětrnostních poměrů: připomíná, že předloňské katastrofální sucho zbrzdilo svými důsledky návrat k „normálním“, tj. předválečným poměrům natolik, že „po roce zjišťujeme, že jsme jim vzdálenější, než jsme vůbec pokládali za možné“. Jeho druhé přání bylo, „abychom v nastávajícím roce mohli rozvíjet svůj mezinárodní obchodní styk zcela bez ohledu na napětí mocensko-politická, která z doby po válce stále činí jen přechodné období mezi dvěma válkami“. ¹³ Podle jeho třetího přání by se všichni lidé v různých současných a příštích válkách nervů (také volby v roce 1948 hrozily nárůstem volební demagogie) měli řídit „více svým zdravým rozumem než cizí hysterií“. K tomuto přání přidal ještě uvážlivé a spravedlivé rozhodování vlády (např. při rozdělení statků, jež mohou být rozděleny) i dalších vrcholných institucí, růst důvěry občanů ve stát a pokrok v řešení problému česko-slovenského. K napsání článku *K diskusi o Svobodných novinách* (z 8. 2.) Fischera motivovaly stupňující se výpady proti tomuto nezávislému listu, zejména proti jeho šéfredaktorovi Ferdinandu Peroutkovi. Fischer ukazuje, že jejich komunistické pisatele k nim vede především ideová orientace Peroutkova a v jejím důsledku i *Svobodných novin*: orientace, kterou Peroutka označoval za humanistickou, a Fischer za humanitně-demokratickou, pokračující ve „zdravé a plodné tradici masarykovské“. K Peroutkovým kritikám různých jevů, v nichž jejich autor spatřuje omezování občanských svobod nebo aspoň jejich ohrožení, Fischer poznamenává, že je třeba všimnout si i toho, že „kdekdo u nás si osvojuje přesprávilš všeho druhu ‚svobod‘, které přiliš často jsou jen projevy občanské nekázně“. A tak Fischer svou obranu Peroutky a *Svobodných novin* uzavírá zase poučením, že k občanské svobodě nevyhnutelně patří občanská kázeň, zřetel na stát a státnost, „na společenský řád, který má být vtělován ve společenskou skutečnost“. ¹⁴

¹³ Fischer byl ale přesvědčen, že je svrchovaně nepravděpodobné, že by současná hospodářská válka mohla vyústit ve válku zbraní.

¹⁴ Mimo *Svobodné noviny* Fischer otiskl článek v *Obraně lidu: Stát a brannost* (3. 1. 1947), jednájící o tom, že brannost (a armáda jako její vnější projev) jsou výrazem vůle občanů chtějících být občany státu svobodného, protože její funkcí (jedné ze základních funkcí státu) je být „strážkyní nerušeného trvání společenského celku – státu“. Ve *Stráži lidu*, v článku

Čtenář Fischerových příspěvků ve *Svobodných novinách*, ale i ostatních jeho publikacích z prvních tří poválečných let, si může všimnout, jak často se v nich jejich autor dostává k „*politickým stranám*“, k jejich místu a funkci ve společnosti. (Tedy k tématu, jemuž věnoval velkou pozornost už před válkou, v souvislosti s danou politickou situací v republice či s hledáním sociologicko-filosofického řešení kulturní a politické krize evropské společnosti.) Stupňující se napětí mezi politickými stranami Národní fronty, odrážející se jak v denním a časopiseckém tisku, tak v každodenním praktickém životě, jej vedlo k napsání brožury **Politika a stranictví** (vyšla v roce 1947 jako 5. svazek Malé knihovny Zemské osvětové rady v Brně).¹⁵ Její základní ideu formuloval hned v prvním odstavci: „Demokracie a stranictví jsou pojmy navzájem neodlučitelné: Chceme-li politickou demokracii, musíme počítat s tím, že se bude uplatňovat prostřednictvím politických stran.“ Na 22 stranách ji pak rozvádí, vykládaje její pojmy, věcné i historické předpoklady a důsledky z ní vyplývající nebo s ní související.¹⁶ O tom psal i v dřívějších publikacích, ale teď se snažil shrnout to podstatné v jednom uceleném pojednání; jeho závěrečné stránky varují, že další stupňování střetů politických stran o orientaci české politiky by mohlo mít neblahé důsledky pro další plynulý vývoj společenských poměrů v zemi. Připomeňme, že podle Fischera „zásadním příkazem“ každé řádné (demokratické) politiky je, aby se „pořádání všech dílčích funkcí sociálních i vymáhání všech dílčích zájmů skupinových dělo pod zorným úhlem zájmu a prospěchu společenského celku“; z tohoto hlediska by se mělo přistupovat i k řešení sporných problémů mezi politickými stranami. Na to, co je k zájmu a prospěchu společenského celku mohou ovšem mít lidé a politické strany (vyjadřující názor různých společenských skupin) různý názor.¹⁷

Velikonoční výhledy (28. 3. 1948) pak spojil ohlédnutí za únorovými událostmi s výhledem do budoucnosti.

- 15 V edici (řízené dr. J. O. Novotným) vyšly rovněž svazky: I. A. Bláha: *Kultura a politika*; Fr. Loubal: *Československá státní myšlenka*; J. Dérer, J. Húsek: *M. R. Štefánik*; J. Macůrek: *Slovenská idea a dnešní skutečnost*; I. A. Bláha: *Výchova k rodičovství* a J. Macůrek: *ČSR a SSSR. Pohled na dějinné styky československo-ruské*.
- 16 Druhý odstavec brožury je uveden slovy: „Zatím ovšem nevíme ještě, ani co je politika, ani co je demokracie, ani co je politická strana. Totiž my všichni těchto slov užíváme, dokonce velmi často, a všichni si myslíme, že víme, co znamenají. Demokracie přece je vláda lidu lidem pro lid, jak zní klasické heslo Lincolново. Ve skutečnosti...“ (s. 3). – Fischer v brožurě do jednoho celku váže, co k věci napsal v jiných poválečných příspěvcích. (V roce 1947 počítal s tím, že její čtenář nebude mít k dispozici jeho politologicko-filosofický spis *Krize demokracie*.)
- 17 „To však, co jsme nazvali významností sociálních funkcí, může znamenat buď jejich (záchovnou) naléhavost nebo jejich politický dosah nebo jejich rozvojný charakter (jejich význam inovační). Vyjdeme-li z předpokladu, že zřetel inovační, jímž je určováno to, co nazýváme společenským pokrokem, stojí nejvýše, stanuly by záchovné zřetele nejniže v pořadí. Jim

V ustálených (usazených) režimech obvykle politické strany při sestavování svých programů respektují konsenzuálně, a priori dané meze své iniciativnosti – daný společenský řád. Košický vládní program Fischer chápal jako (většinou československé veřejnosti přijatý, demokraticky odsouhlasený) politický program socializace státu: přeměny kapitalistického státu v socialistický.¹⁸ Proto také původně předpokládal, že bude u nás uskutečňován v „podmínkách vedoucích k žádoucímu společenskému souladu cestami demokratickými“. Na závěrečných stránkách *Stranictví a politika* uvažuje o politické situaci, kdy existují (zhruba řečeno) dvě základní politické skupiny, z nichž jedna usiluje o udržení své mocenské državy a druhá se uchází o moc ve jménu různých změn daného společenského vztahu. K „radikálně jiné situaci“ však dochází, když v rámci jedné a téže společnosti se střetávají dvě politické vůle, z nichž jedna směřuje k zásadní změně stávajícího společenského řádu. V takovém případě se povolné vyrovnávání rozdílů jeví nemožné a jediným východiskem se pak stává „mocenský přelom, provázený změnou společenské struktury“. Právě v přítomné době, dodával Fischer v roce 1947, „jsme svědky takového střetu dvou odchylných pojetí, jež heslovitě označujeme jako kapitalistické a socialistické“, a to střetu jak v rozměru, jež hrozí rozštěpit svět ve dva protichůdné tábory, tak uvnitř řady společností, kde vede k jejich rozštěpení ve dva neslučitelné tábory a tím k jejich trvalému ochromování.¹⁹ Situace v Československu je charakteristická tím, že jsme se po květnu 1945 sice pokusili, díky shodě okolností, odstranit svár kapitalismu a socialismu položením základů k strukturální přeměně státu, avšak současná politická situace je spíše „nejasná než vyhraněná“. Lze sice říci, že jsme urazili značný kus cesty k poválečné výstavbě a že se náš životní standard postupně zlepšuje, nicméně pokud jde o strukturální přeměnu státu, „bude třeba velkého úsilí, abychom dnešnímu plotovaru dali určitou formu“.²⁰

nadřazeny by byly zřetele vyplývající ze zájmu společnosti jako celku (tedy zřetele politické), a nejdříve by stanuly zřetele kulturní jako zdroj vzdělanostního růstu.“ (s. 11–12)

18 Fischer připouštěl, že politická skutečnost se kryje s jeho teoretickými konstrukcemi jen částečně: „Tak totiž, jako od žádné funkce nebylo možno odmyslit její stránku osobní, nelze tak ani u funkce politické... Protože jde o funkci sociální, bere tento zájem na sebe podobu zájmu skupinového a ten vždy bude vystupovat i při akcích politických, ano, bude tam vystupovat na prvním místě a nejsilněji, protože politickým zásahem docházejí svého uplatnění všechny zájmové složky spojené s výkonem jednotlivých sociálních funkcí. Odtud ona mocenská stránka, již jsme konstatovali při prvním pokusu o vymezení toho, co nazýváme politikou. – Připomeňme si ještě, že samu „socializaci“ Fischer chápal jako podřízení hospodářské činnosti (vzhledem k její závažnosti pro plnou demokratizaci státu) společenské kontrole.

19 Srov. *Politika a stranictví...*, s. 17–18.

20 Srov. *tamtéž*, s. 18, 20.

O současných politických poměrech se Fischer vyjadřoval dost skepticky: naši politikové se nedokázali vypořádat s prvorepublikovým zdegenerovaným politickým stranictvím, s průvodními jevy stranické korupce soustavně narušující veřejnou i hospodářskou správu státu, nevytvořili opravdovou konstruktivní politickou opozici. Ale především mu vadilo, že „sociální půda, po níž kráčíme, není pevná“ – a že „vývoj posledních měsíců se zdá nepříjemně nasvědčovat tomu, že bychom se raději vraceli k starým poměrům, než abychom vytvářeli nové, jež jsme si nejasně programově vytyčili“.²¹

Když Fischer psal svou úvahu o politice a stranictví, ještě netušil, jak brzy se komunistická strana rozhodne jasněji ukázat, jak si představuje socialismus a také rychlejší socialistickou přestavbu Československa.

K *únorovým událostem 1948* J. L. Fischer do *Svobodných novin*, přejmenovaných brzy na *Lidové noviny*, nic nenapsal. Jeho jméno se v nich objevuje pouze v souvislosti s anketou *Sto hlasů o národní jednotě*, kterou v čase blížících se parlamentních voleb iniciovala redakce, když vyzvala sto významných představitelů našeho veřejného života, aby „vyjádřili svůj vztah k jednotě národa vybojované únorem a vtělené do jednotné kandidátky všech čtyř stran obrozené Národní fronty“. Fischerova odpověď v *Lidových novinách* (23. 5. 1948) zabírá dva řádky: „Dr J. L. Fischer, rektor Palackého univ. v Olomouci: Bud’ s Wenzlem Jakschem, nebo s Klementem Gottwaldem.“²² – Jako představitel Palackého univerzity se Fischer musel k „únoru“ oficiálně vyslovit projevem k univerzitní veřejnosti. Jaké stanovisko k němu zaujal, vyložil také v přednášce na schůzi svolané 18. března okresním akčním výborem Svazu zaměstnanců školství a osvěty v Zábřehu na Moravě; vyšla pak v dvacetistránkové brožuře **Únor 1948. Slovo k vychovatelům**, v 22. svazku edice *Přednášky a diskuse* nakladatelství Orbis 1948.²³

²¹ Srov. *tamtéž*, s. 21.

²² J. L. Fischer nepochybně četl, co Edvard Beneš v knize *Paměti. Od Mnichova k nové válce a novému vítězství*, vydané v roce 1947, napsal o svých londýnských jednáních s W. Jakschem (srov. tam strany uvedené ve jmenném rejstříku u jména Jaksch Wenzel). – Při případném komentáři ke své anketní odpovědi k únoru 1948 by se Fischer mohl odvolat také k Benešovu projevu z dubna 1946 k představitelům Slovanského výboru, v němž mj. řekl: „Nesmíme se pouštět do slovanských věcí tak, abychom se stále nedívali druhým okem na Německo. [...] Dnes je jiná situace, ale za pět nebo deset let problém německý tu zase bude a bude problémem naším, polským i jugoslávským. [...] Konec konců jsme v takové situaci, že by bylo nebezpečné, kdybychom si neuvědomili, že musíme proti Německu stále a stále vytvářet společnou sílu slovanskou v zájmu svém i ostatní Evropy.“ Srov. Antonín Měšťan, *Slovanství a Slované v české kultuře v letech 1945–1948*, sb. *Rok 1947. Česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 1998, s. 107.

²³ Že k přednášce o únoru došlo ještě v doznívající náladě předúnorové, napovídá i to, že po úvodním slovu předsedy akčního výboru zazpíval Pěvecký sbor severomoravského učitel-

Na únorové události Fischer reagoval jako většina občanů republiky: vzal je jako fakt. Co si však – po všech těch knihách, statích a člancích, které napsal o socialismu a demokracii – o nich myslel, jak je hodnotil? Že jimi vyústily prohlubující se spory mezi komunistickou stranou (a s ní sympatizujícími občanů), chtějících pokračovat v socializaci země, se stranami, jejichž představitelé (a její sympatizanti) si přáli tento vývoj zastavit, nebo dokonce zcela zvrátit, protože si další socializaci prosazovanou komunistickou stranou spojovali (s odvoláním na zkušenosti z praktické politiky) s rostoucím oslabováním či dokonce rušením principů parlamentní demokracie ve státě. Jinak – více po fischerovsku – řečeno, šlo o vyřešení dvojí možnosti, kterou otevíral Košický vládní program: „Bud' že se postupně dovyvine v čistý tvar důsledně socializovaných demokratických řádů, nebo že jeho socializační přínos bude odčiněn a znovu obnoven stav příznačný pro politický profil první republiky.“²⁴ Zvažuje tyto alternativy, dal Fischer i nyní svůj hlas straně se zjevným programem socializačním (socialistickým), stále však s nadějí v zachování *demokratických* řádů! Fischer tu zůstal svůj, věrný svému řešení krize moderní společnosti, k němuž dospěl již v třicátých letech: skutečná, plná demokracie a skutečný socialismus se navzájem předpokládají, jedno není možné bez druhého. Návrat k „řádům kapitalistickým“ považoval za neospravedlnitelný především z ohledu na žádoucí stav demokracie. Také svým zábrežským posluchačům zopakoval jedno ze svých základních přesvědčení: „Není natrvalo možný společenský ani hospodářský řád, v němž by činnosti pro celek tak významné, jako činnosti hospodářské, se směly beztretně rozvíjet zcela svobodně, autonomně, zejména vytvořily-li technické vymoženosti tempo i vydatnost výrobní takovou, že bez organizovaného společenského zásahu by nespoutaná dravost svémocných hospodářských sil vrhala celou společnost z jednoho zmatku do druhého, nehledíc k mezinárodním důsledkům této dravé expanze, již nazýváme hospodářským imperialismem, a která nepřestává být trvalou líhni válečných konfliktů.“²⁵

J. L. Fischer se měl brzy ujistit o tom, že v zápase „skupin politických stran“ v únoru 1948 zvítězila strana, která se zřekla „české cesty“ k socialismu a začala budovat socialismus v duchu teorie i praxe komunistů Sovětského svazu. Zklamal se v očekávání, že i po únoru budou moci strany Národní fronty působit na KSČ (doufal, že únorem snad zklidněnou) v souladu se svým dosavadním snažením o republiku (třeba socialistickou, ale

stva píseň Svoji k svému: „Svoji k svému, paže k paži, / od Šumavy za Pováží, / svorná vůle, svorný duch, / divy činí jako Bůh.“ (Text brožury může být víceméně shodný s Fischerovým projevem.univerzitním.)

24 *Únor 1948. Slovo k vychovatelům...*, s. 12.

25 *Tamtéž*, s. 17.

především demokratickou. Rovněž „zdrucující“ kritika jeho „slova o únoru k vychovatelům“ v *Tvorbě*²⁶ mu dala poznat, že s ním končí jeho možnost sdělovat své názory čtenářům novin a časopisů. Dále se chtěl věnovat činnosti pedagogické (pokud mu bude dopřána) a hlavně filosofické: své „skladebné filosofii na podkladě zkušenosti“.²⁷ Rozsah jeho díla z dalšího dvacetiletí svědčí o tom, že stále věřil ve význam poctivé filosofické práce. Domníval se ostatně, že také ve společnosti si její funkce uchovají tendenci směřovat ke svému optimu.

Z let 1945–1948 má v bibliografii J. L. Fischera důležité místo kniha-sborník *Tři stupně. Filosofický vějíř* (1948). Předválečné (publikované) čtení *Budoucnost evropské kultury* (s „peripetií“ *O dvojím řádu*) a *Věčný a časový úkol filosofie* v ní spojil se zahajovacím čtením z října 1945 *Comoedia humana*, jímž svým univerzitním posluchačům podal „výkaz o své vědecké práci v uplynulých válečných letech“.²⁸ Jako celek měla kniha „vydat počet z jeho filosofického vyznání víry“, s ukázáním, jak se postupně od roku 1927 formovalo. Na tomto svém knižním znovuuvedení do českého filosofického dění si dal Fischer záležet: Jako *Prolog* v něm přetiskl básnické vyznání *Můj svět* (z roku 1925, z dozrívajícího období pragmatistického, s úvodním veršem „Mně učaroval svět: svou krásou, svým tajemstvím, svou dravostí k činu“), jako *Závěr* exkurs *O věcech politických* (dvě kapitoly z proslovu *De re publica*); v epilogickém *Zastavení* slíbil, že

26 Luboš Sochor, Slovo k vychovatelům. J. L. Fischer: Únor 1948, *Tvorba* 17, 1948, č. 33, s. 649. „Profesor Fischer celou problematiku února zatemňuje, neboť není pravděpodobně schopen reálného pohledu, osvobozeného od scholastických brýlí buržoazní filosofie. Místo o třídním boji mluví o jakési mystické ‚politické vůli‘, uplatňuje omšelou teorii rovnováhy, komplikuje jasné a jednoduché věci pojmovým a terminologickým balastem měšťácké filosofie a sociologie. Mluvě o akčních výborech, vyslovuje naději, že jak jen pomine přechodný vnitropolitický neklid, budeme se vracet ke svým samozřejmým demokratickým zvyklostem. Jinak totiž nedovedeme a jinak nám také není možno vládnout. Toto podivné a zmatené pojetí demokracie ukazuje, jak málo pochopil pisatel smysl únorových událostí.“ – Sochorovi uniklo, že Fischer ve stejném tónu psal o Únoru i ve svém posledním novinovém článku z roku 1948, v březnových *Velikonočních výhledech ve Stráži lidu*, když si přál, aby připomínka velikonočních událostí, jejich metafyzického a etického poselství, přispěla ke zklidnění veřejnosti rozrušené nedávným politickým zvratem a k víře, že „společné dílo započaté po válce a nyní důsledně dotvářené“ se může „obecným přispěním občanů stát dílem společenské spravedlnosti“.

27 Viz J. L. Fischer, *Výbor z díla* II, eds. Sylva Fischerová – Jan Šulc, Olomouc: Univerzita Palackého 2009.

28 *Comoedia humana* je v knize datována „1945/47“. Fischer uvádí, že její první kapitola je novým zpracováním analogické kapitoly ve sborníku *Na cestu* a druhá kapitola že je odtud převzata s menšími úpravami. Její nové přetištění zdůvodňuje jednak „poněkud nezaslouženým“ zapadnutím sborníku *Na cestu*, jednak tím, že by „tam obsaženou výzvu ke státnosti, která mi tolik leží na srdci, stěží dovedl formulovat lépe, než jsem učinil o prvých vánocích strávených opět ve vlasti“ (s. 165).

se pokusí co nejdříve napravit, co je v knize jen polovyslovené či dokonce nevyslovené.

Když se Fischer před válkou snažil dobrat nejhlubších příčin kritického stavu evropské společnosti, cítil se nucen uvažovat o samých „kořenech evropského kulturního bytí“. V úvodu *Comoedia humana* napsal, že se mu evropské kulturní bytí „rýsovalo stále zřetelněji dvojjednotou zaměření subjektivního a hmotného, jež se projevilo – ryze teoreticky nazíráno – novodobým filosofickým subjektivismem na jedné a převahou kvantitativní metody přírodovědecké na druhé straně“ a že pak „odkrýváje spjitost tohoto teoretického zaměření se soudobou společností sociální“ nalezl v kapitalistickém řádu politickém i hospodářském „sociální promítnutí týchž tendencí...“.²⁹ Na to ve svém prvním poválečném čtení navazuje slovy: „Jen jedno mi [před válkou] chybělo: vysvětlení oné dvojjednoty intence subjektivní a hmotné, jež je charakteristickým znakem doznívajícího období evropského vývoje.“ Jinak řečeno: Fischerovi chyběla odpověď na otázku, zda zmíněná „dvojjednota“ (tak markantní v soudobé kapitalistické společnosti) je dána konstantními, obecnými principy lidského bytí (takže v slabší či silnější podobě je vlastní lidskému rodu vůbec), nebo zda souvisí s nějakým specifickým stavem evropské společnosti.

V přednášce se Fischer posluchačům svěřuje, že za pobytu v Holandsku jej vedly k hledání klíče k řešení tohoto problému dvě skutečnosti: „Jednak to, že válečná doba, přivádějíc technickou civilizaci ad absurdum, zase především technickými zbraněmi ohrozila právě to, k čemu technika měla sloužit: ohrozila sebejistotu evropského člověka, který v titánském odboji hleděl sebe sama učinit pánem a dobyvatelem světa, a který jediným prostředkem k tomu cíli viděl odosobnění, zvěcnění, zhmotnění všeho toho, čeho se chtěl zmocnit. [...] Aby ovládl svět, novodobý evropský člověk vyhloubil příkrou propast mezi sebou a jím, odosobniv jej a přeměniv ve stejnorodou věc, již lze měřit a změřit.“ A za druhé, že najít klíč k řešení tohoto výsostně filosofického problému mu pomohlo i samo Holandsko. Jak? „Že jsem zpokorněl, zlomila se ve mně moje evropská pýcha a tam v ‚nizkých zemích u moře‘, jímž samo moře dává obzory širší, než jaké máme a známe my, malý vnitrozemský národ, pouštěl jsem se do obhlédání i ostatních kultur, ať zašlých, či živých, hroužil se do těch všech lidských světů, těmi, jež nazýváme ‚primitivní‘ počínaje, aby mi postupně vystupovala před očima podívaná lidského rodu, comoedia humana.“³⁰ – Svou roli tu sehrálo rovněž Fischerovo setkání s holandským teologem a religionistou Gerardem

²⁹ *Tři stupně. Filosofický vějíř...*, s. 88.

³⁰ *Tamtéž*, s. 87.

van der Leeuwem, jenž se dlouhodobě zabíral tzv. primitivní kulturou, primitivním myšlením.³¹

V *Comoedia humana* se ztotožňuje s názorem, že prapůvodní poměr člověka ke světu se odráží v tzv. primitivní (resp. přírodní) mentalitě, charakteristické tím, že nezná předěl mezi člověkem a světem, mezi subjektem a objektem, „předěl, jímž se vyznačuje náš poměr ke skutečnosti“. Pro „teoretický“ výraz této pohrouženosti člověka v bytí Fischer volí termín „princip panplexie“, podle něhož se vše váže se vším a na vše může působit vše, vše představuje vespolnou, vzájemně se proplétající jednotu.³² Odtud pak v *Comoedia humana* vychází jeho filosoficko-dějinný náčrt základních rysů (principů) myšlení čínského, indického³³ a řeckého – myšlení už peratického, pojmového – a tím filosofického ve vlastním smyslu tohoto slova (v nejednom případě však zvažuje i roli subjektu v procesu poznání).³⁴ Navazuje pak na něj vytčením hlavních rysů myšlení středověkého a renesančního, začínajícího hledat cestu nejen k výkladu, ale i dobytí světa. Podle Fischera se k větším úspěchům dopracovává až moderní věda; „moc“, na niž myslel Francis Bacon, prohlašuje „vědění je moc“, byla „mnohem spíše magická

31 V roce 1946 J. L. Fischer navrhl, aby Masarykova univerzita udělila Van der Leeuwovi čestný doktorát „za jeho vynikající, v mnohém ohledu průkopnické dílo“; při doktorské promoci 8. 11. 1946 měl funkci promotora. (Úryvek z Fischerova návrhu na udělení tohoto čestného doktorátu je otištěn ve sborníku k 100. výročí narození J. L. Fischera *Hledání řádu skutečnosti*, ed. Jiří Gabriel, Brno: MU 1994, s. 217.) – V srpnu 1948 Fischer na X. mezinárodním kongresu filosofů v Amsterdamu přednesl přednášku *La mentalité primitive et le principe de panplexie*, viz *Proceedings of the Congress*, Vol. I, Amsterdam 1948.

32 Fischer soudil, že vezme-li se panplektální princip za premisu všeho „primitivního myšlení“, přestaneme mít důvod označovat je (jak to činí např. L. Lévy-Bruhl) za nelogické (prelogické). – Formami aplikace panplektálního chápání skutečnosti jsou např. magické praktiky založené na předpokladu přímých nebo nepřímých spojitostí mezi dvěma či více skutečnostmi (mající učinit si všemocnou skutečnost služebnou), homologické vztahy inspirující k vytváření homologických klasifikací, atp.

33 Fischer při všem ocenění čínského a indického myšlení pro dějiny i současnost filosofie zůstává věrný svému evropanství. Nebyl stoupencem „synkretismu různorodých kultur a jejich axiologických struktur“, nesourodého přijímání cizích způsobů myšlení a chování: „Jestli jsme ochofeři vskutku, může želaná náprava vyjít jen a jen z nás a dojít jí můžeme jen vlastními silami.“ A nemyslel si ani, že by evropský člověk mohl své vidění a hodnocení skutečnosti vnucovat jiným společenstvím a jejich kulturám. Srov. k tomu jeho studii *An Invitation to A Dialogue Between East and West*, in *Towards Global Sociology*, Agra (India) 1970, s. 183 až 196.

34 Fischer měl k řecké filosofii – v níž spatřoval příklad myšlení „skrz naskrz peratického“, jež svůj hlavní úkol vidí v tom, vytknout objektu jeho mez a přesně ho odlišit od ostatních – zvláště hluboký vztah, rád o ní přednášel, její dějiny pokládal za nejlepší úvod do filosofického myšlení vůbec. Při soustředění na svou vlastní filosofii stihnul připravit k tisku jen monografii *Sokrates nelegendární* (1965) a *Dějiny filosofie I, Řecká filosofie*, jež v r. 1968 vydal Krajský pedagogický ústav v Olomouci jako „neprodějně skriptum pro potřebu středních škol severomoravských“.

než vědecká v našem smyslu“. Čeho však novodobá filosofie s podporou této vědy také dosáhla? Při dobývání světa se stalo, že jsme „vyhloubili propast mezi sebou a světem, mezi subjektem a objektem, prohlašující na jedné straně subjekt za střed světa i míru všeho a odosobňující na druhé straně toto vše k obrazu stejnorodých, měřitelných kvant“.³⁵

Na dalších stránkách *Comoedia humana* pak Fischer ukazuje, jak se filosofický obraz skutečnosti (v jejích existenčních modech kvalitativně rozrůzněných) mění pod zorným úhlem kulturní orientace dynamicko-kvalitativní (ve srovnání s kulturní orientací dynamicko-kvantitativní)³⁶ a jak lze tu změnu zachytit v oblasti intelektuální, např. vytčením rozdílu mezi vázáním poznatků „po niti principu kauzálního“ a myšlením funkcionálním a strukturálním (strukturálním). Zkrátka: *struktura* a *funkce* se staly „osnovnými“ pojmy jeho filosofie.³⁷ Z tezí vízících se k *funkci* a *struktuře* považoval za důležité 1. tezi o směřování *funkce* ke svému objektivacnímu optimu³⁸ (ale „dosahuje obvykle jen ‚propria‘, jež může být ‚měřeno‘ jen normálem, tj. průměrem skutečných objektivací, nebo optimem, tj. objektivací ideálně dosažitelnou“), a 2. tezi o ontologické přechodnosti struktur

35 Citujme k tomu ještě z dalších závěrečných odstavců první části *Comoedia humana*: „Nedovedu říci, co bylo větší: zda sláva či bída tohoto vítězství. Položilo nám doslova celý svět k nohám, ale odcizilo nás také sobě samým. [...] Učili jsme se rozpoutávat síly, ale nikoli ovládat je. Na dovršení všeho nejméně jsme se učili znát a pořádat tu skutečnost, jejíž tvoříme bezprostřední součástí, skutečnost sociální. Zhmotňující vše, ‚zhmotnili‘ jsme i ji a dopustili, aby její ‚hmoty‘, jež jsme neprozřetelně uvedli v život, zalehly i nás. Možná také proto, že stejně málo jsme se učili znát a hníst svou skutečnost nejvlastnější: sebe samy.“ (*Tamtéž*, s. 108) Není teď důležité, nakolik Fischer – třeba i v zahledění do sebe sama – přehlíží výsledky jiných autorů uvažujících o „kritickém stavu evropské kultury; jde tu o myšlení Fischera samého.

36 Kategorie *kvalita* a *kvantita* podrobněji analyzoval v článcích *Meze kvantitativní metody*, *Sborník prací FFBU, B 7*, 1958), *O kategoriích* (*Filosofický časopis* 1966, 1967), *Kvalitativní kosmos* (*Filozofia* 1967); souborně vyšly ve *Filosofických studiích*, 1968.

37 V projevu na brněnské konferenci o strukturalismu (1968) Fischer *strukturu*, osnovný pojem své skladebně- strukturalistické filosofie – vymezil takto: „V nejširší formulaci se jím vypovídá, že na skutečností útvary bez rozdílu třeba nazírat jako na sklady různé početných složek, vázaných v jednotu jednotlivým vztahem. O tomto strukturálním vztahu platí, že je vůči jednotlivým strukturálním komponentám dominantní, i když je zároveň těmito složkami spoluurčován, shodně se stupněm jejich závažnosti. O zkušenostně zjistitelných strukturách platí dále, že vykazují rozdílné stupně rozrůzněnosti, dávající vznikat jak různě členitým substrukturám, tak strukturám vyššího řádu“ (Skladebná filosofie, strukturalismus a dialektika, *Filosofický časopis* 17, 1969, č. 1, s. 24.) *Funkci* (jako metodický výkladový prostředek) v *Comoedia humana* definuje jako vazbu částí nadřazeným vztahem, resp. vazbu dílčích procesů jednotlivým vztahem, daným jejich společným objektivacním zaměřením. Přednost funkcionálního principu (oproti jednorozměrnosti kauzálního principu) spatřoval v tom, že „otvírá perspektivy bohatě členěných souvislostí, přitom různě racionálně zvládnutelných, shodně s jejich příslušností k jednotlivým skutečnostním modům“.

38 Později místo o „kvalitativním optimu“ procesů Fischer mluvil o „krajně dosažitelném stupni jejich přiměřenosti“.

(podmíněnosti struktur vyššího modu strukturami nižšími a možnosti jejich postupování); oběma tezím přisuzoval významné místo v závěrečné části *Comœdia humana*, jednající o *hodnotách a hodnocení*.

Za asi nejzávažnější omyl, jehož se dopustil v *Základech poznání*, Fischer označil názor, že věda mluví v indikativech (neosobně konstatuje, „co je“) a že je proto nekompetentní v rozhodování o tom, „co být má“, tedy mluvit v imperativech; toto „axiologické právo“ totiž reklamoval pro filosofii. V *Comœdia humana* ukazuje, jak by bylo možné předělit mezi indikativy a normativy či imperativy, a také mezi vědou a filosofií, vyložit myšlením funkcionálním a strukturálním. Hodnotám přisuzoval existenční modus sociálně kulturní; jako skutečnosti svého druhu jsou spolu se sférou, do níž zapadají, případem skutečností rozrůzněnosti.³⁹ Při vymezování „hodnoty“ uplatňuje pojem (sociálně-psychické) funkce, s jejím (vědomým) tendováním k optimu (nakolik jsou podmínky optima určeny). Toto optimum (nejčastěji sankcionované společensky) mu v úvaze o hodnotách vystupuje jako *norma*, jako uvědoměné funkcionální optimum. Hodnotu lze pak vyložit jako objektivaci určité normy – kritéria, jímž jsou jednotlivé hodnoty měřeny.⁴⁰ Na závěr pasáže o hodnotách Fischer nabízí jejich klasifikaci, přičemž jako její prostředek volí „rozlišení směru, jímž jsou jednotlivé funkce zaměřeny“: na skutečnost objektivní (anorganickou, organickou), či ideální (lidskou nebo sakrální). Tato topologie hodnot ukazuje, že jedna a táž skutečnost může být intendována různě (např. užitkově, esteticky aj.), takže je axiologicky mnohomocná. Za jeden z hlavních úkolů axiologie považoval vypracování kritéria kvalitativnosti pro měření jednotlivých norem, zkoumání jejich vzájemného poměru i způsobu jejich objektivací. Ve shodě se svým pojetím „skutečnosti“ (jejích modů) přistupoval k hodnotám (i ve snaze vyhnout se jejich relativismu) v souladu s tezí: „Bez intelektuální funkce žádné intelektuální struktury, ale žádné intelektuální funkce bez jejích zapojení do ostatních poznávacích a psychických funkcí, stejně jako žádné psychické funkce bez psychofyzické struktury reálného subjektu, atd.“ Odtud pak i Fischerův obecný závěr (aniž by jej označil za „materialistický“): „Ideální jsoucno racionálních struktur zůstává tedy i co do svého vzniku i co do svého trvání závislé na všech strukturách, jimiž je limitováno.“⁴¹ Axiologii Fischer považoval za integrální součást každé, tedy i své filosofie, potřebnou pro výklad skutečnosti, jejího celku i jejích strukturálních částí.

³⁹ Srov. *Tři stupně. Filosofický vějíř...*, s. 120.

⁴⁰ *Tamtéž*. Např. hodnota „spravedlnost“ je funkcí objektivacího zaměření sociálně kulturního, které – jako všechny funkce – tenduje k objektivacímu optimu a jejím kritériem je norma jako ukazatel žádoucího optima.

⁴¹ Srov. *tamtéž*, s. 122.

Bylo už o J. L. Fischerovi řečeno, že i v letech 1945–1948 se na tehdejší českém filosofickém životě podílel nejen svými publikacemi, ale také – a snad především – jako *vysokoškolský pedagog*. K zmínkám o jeho pedagogickém působení na Masarykově univerzitě v Brně (v první části tohoto článku) je tedy třeba připojit několik slov o jeho olomouckých letech – na Palackého univerzitě. Jako brněnský profesor přešel Fischer v roce 1946 z Brna do Olomouce, aby tam právě obnovenou univerzitu jako její rektor „zprovoznil“ a řídil. Tuto funkci, které Fischer věnoval mnoho času a sil, zastával do konce školního roku 1948–1949; potom se jí ujala profesorka Jiřina Popelová-Otáhalová. V následujících dvou akademických letech (1949–1951) je Fischer v Seznamu přednášek na filosofické fakultě Palackého university v Olomouci uveden jako prorektor.

Od svého příchodu na olomouckou univerzitu přednášel na její filosofické fakultě:

školní rok	(Z – zimní sem., L – letní sem., PS – proseminář, S – seminář)	
1946–1947	Úvod do filosofických nauk	Z
	Četba a rozbor předsokratiků	Z, PS
	Studie k srovnávacím dějinám filosofie	Z, S
	Úvod do vědeckého myšlení. Předsokratici	Z, PS
1947–1948	Úvod do vědeckého myšlení. Sokrates a sofisté	L, PS
	Rozbory filosofických textů	
1948–1949	Kapitoly z orientální filosofie	Z
	Vybrané kapitoly z Aristotela	Z, L, PS
	Rozbor filosofie Hegelovy	Z, PS
	Studie o Hegelovi	L, PS
1949–1950	Cvičení z logiky a noetiky	Z, L, S
	(U některých přednášek či cvičení nejsou přednášející uvedeni)	
1950–1951	Dějiny starověké filosofie	Z, L
	Dějiny novověké filosofie	Z, L

Fischerovi studenti o svém učiteli

Řada Fischerových studentů v pozdějších letech využila příležitosti, aby se ke svému univerzitnímu učiteli vrátila alespoň nějakou vzpomínkou, některé však ovlivnil natolik, že se věnovali hlubšímu studiu jeho filosofie. Z jeho někdejších olomouckých posluchačů tu dáme slovo Lubomíru Valentovi a Karlu Flossovi.

„J. L. Fischer nebyl jen teoretikem demokracie. Byl jejím nekompromisním obhájcem a nejvíce v dobách, kdy si uvědomoval, že demokracie je ohrožena nebo že je třeba se pro demokracii občansky angažovat, ať už

to bylo koncem 30. let nebo po r. 1945 či v r. 1968. Fischer vytvářel kolem sebe i demokratické prostředí – v osobním styku i jako učitel: jeho semináře např. byly i kolem roku 1950 – tedy v době vrcholného teroru – místy demokratické diskuse, nikoli ideologické indoktrinace, jak to bylo vyžadováno. A vždy byl ochoten angažovat se ve prospěch studentů, kteří se z politických důvodů stali v různé podobě neúnosnými – umožňoval jim např. složit příslušné rigorozní zkoušky či využíval své autority, kterou v prvních pounorových letech stále ještě u některých akademických funkcionářů měl, aby mohli dostudovat ti studenti, kteří se dostali do pozornosti nekompromisních stalinovců.“

Lubomír Valenta, v článku J. L. Fischer jako demokratický filosof.

„Aby bylo jasno: já jsem se musel probolet a probojovat od člověka únorem (a tedy i Fischerem) vážně poškozeného až k Fischerovi spolupracovníku a příteli, tedy k člověku, který v prvním rektorovi naší almae matris objevil jednoho z nejvzdělanějších, ale také nejopravdovějších, nejstatečnějších a hlavně lidsky a politicky nejodpovědnějších lidí, s jakými jsem se kdy setkal. V pro něho tak osudném svolání z 2. března 1948 hovoří také JLF nejen o tom, že podmínkou jeho spolupráce s novým pořádkem je zachování demokracie, ale především naprostá svoboda bádání. Pro tento postoj je též příznačné, že si při vstupování do KSČ vyhradil, že se nestane marxistou, poněvadž zůstane vždy věrný své skladebné filosofii. A když postřehl, že právě tento výsostný požadavek respektován nebude, dokázal včas odejít a zůstat filosofem hodným toho jména. Od té doby až do smrti rok od roku dokazoval, kam opravdu svým dílem a životem směřuje.

Karel Floss, v článku Hlas J. L. Fischera je stále aktuální.

Citované články – příspěvky přednesené v roce 1999 na semináři k 150. výročí narození J. L. Fischera – vyšly ve sborníku *Josef Ludvík Fischer 6. 11. 1894 – 17. 2. 1973*, ed. Jiří V. Musil, Olomouc: Vlastivědná společnost v Olomouci 2001.

J. L. FISCHER IN THE YEARS 1945–1948

This article is a sequel to an article of the same name published in the 1st number of *Studia philosophica* 59/2012, pp. 71–85. The list of Fischer's works is supplemented with his magazine articles (notably in *Svobodné noviny*) and brochures focusing on the contemporary political events in the country (*Politika a stranictví* and *Únor 1948. Slovo k vychovatelům*). Great attention is paid to Fischer's book *Tři stupně. Filosofický vějíř* (1948), in which the author summarizes the stages of his development towards his structural philosophy, and suggests its further refinements. Along with an overview of Fischer's lectures at Palacký University in Olomouc, the article aims at revealing the way that J. L. Fischer participated in the philosophical life and the overall development of the national and state community of the years 1945–1948.